

Nagy Zita

Hat évtizednyi hang

Serfőző Simon: Arcunk az ég (összegyűjtött versek 1959–2019) című kötetéről

Egy-egy művészeti alkotás értékítélete nem mindig egyértelmű. Eközben nem hagykozhatnunk a bizonyosság biztonságérzetét kínáló, objektív komponensekre. A diagramon jól mérhető versérték gondolata a *Holt költők társasága*¹ című alkotás fikatív világában is abszurdá válik (noha, hasonló irodalomelméleti törekvések a valóságban is előfordulhattak). Hegyek magassága, tengerárkok mélysége, vegyületek kémiai képlete, gyógyszerek hatóanyaga, számok összege, országok népessége, adatok mennyisége, gépek teljesítménye, sportolók ügyessége... mind-mind fizikailag mérhető, evidens eredmények. Általuk a lét jól kiismerhető, élhető, de lényegileg nem megérthető. A világot a számok szervezik szorgosan, de össze a megfoghatatlan tartja. És bár a gyakorlati életvitel a maga szemszögéből hajlamos elbagatellizálni a művészet jelentőségét kontra a tudományos szférákkal szemben; a történelem során – leszámítva a középkori bigott tanvisszavonatók időszakát – mégsem periódusos rendszereket gyűjtöttek fel, hanem könyveket. Felismerték, a szubjektíven ható és értékelhető művészet objektíven nagyobb hatás kiváltására képes, az érzelem felől hat az értelemre, míg a konkrétumok nagyrészt csak tisztán értelmi irányultságúak.

A fentiek tekintetében a művészet produktumai az elismerések, megítélések során igencsak kiszolgáltatottak, egyrészt elemi szubjektív természetüknél fogva, másrészt, semmiképp ne legyünk álszentek, presztízsből, névben és/vagy összegben tekintélyes díjaknál sok egyéb érdektényező közrejátszása végett, amelyekkel éppen ezeken a területeken lehet a legkönnyebben visszaélni, lévén nem húzható rájuk egy objektív értékmérce. Ezért külön öröm, ha valóban, minden értelemben grandiózus, ízig-vérig művészeti alkotás kerül a figyelem centrumába, és érdemli ki a babért. Ilyen szempontból szerencsésnek mondható a 2019-es esztendő, hiszen majd egy éve, éppen így decemberben² az *MMA Az Év Legjobb Könyve Díját* Serfőző Simon *Arcunk az ég*³ című, összegyűjtött verseket tartalmazó kimagasló munkája kaphatta meg. A jelölt művek műfajtól függetlenek, azonban az utóbbi

¹ N. H. Kleinbaum: *Holt költők társasága*. Lazi Kiadó, Szeged, 2008, ford.: Feleki Ingrid

² 2019. december 12-én

³ Serfőző Simon: *Arcunk az ég (Összegyűjtött versek 1959–2019)*. Magyar Napló, Írott Szó Alapítvány, Budapest, 2019

években a díjazás gyakran a lírai művek javára dőlt el, azzal a nemes elgondolással, hogy a közfigyelem tekintetét is a manapság kicsit háttérbe szorult költészet felé irányítsák⁴. Azonban ennyire fontos és példaértékű lírai életmű, mint az *Arcunk az ég* valódi ritkaság, a kortárs költészet legmegkerülhetetlenebb, mérvadó darabja. Hat évtized (1959–2019) személyes és kollektív sorsa szólal meg a született tehetség legigazibb és mindenkor aktuális hangján.

A nemrég (október 24-én)⁵ a 78. életévét ünneplő alkotó, az *Agria* főmunkatársaként, versremekeivel tiszteli meg a jelen folyóiratot is, az indulása (2007) óta folyamatosan, *Irány* című műve az első lapszám nyitóverseként szerepelt. A magyar irodalom csillagterképén még tizenéves korában feltűnt költő a legendás *Hettek*⁶ csoportosulás kiemelkedő tagja volt, azóta folyamatosan a jelentős és ismert szakmai közösségek megkerülhetetlen alakja,⁷ műfaji virtuóz. Aki azonban akár a dráma⁸, akár a riport⁹, akár a regény¹⁰ eszköztáraival él, témája mindig egységes, kiforrott gondolatkörökön kering. A közösségivé nőtt személyes élménysors, élettapasztalat, a kisemmizettek, a nehézlétűek felé történő értő közeledés, az aktuális problémák leleplezése, jövő- és nemzetféltő aggodalmai, gyakran az egyéni és a történelmi múlt megidézett képeivel erősített indok és példaállítás (pl. Dózsa, Hunyadi János), mindvégig személyes, tiszta, őszinte, meg nem alkuvó, a szépítő, enyhítő hazugságoktól mentes hangfrekvenciákon megszólaltatva.

Voltak és vannak változó idők, ahol a művészeteknek „ajánlott” hallgatni vagy simulni, de legalábbis nem mindenről beszélni, alkatához nem illőn, Serfőző Simon őszintenyelvűsége végett („*Nem vállalom a hallgatást./ S nem nézem el/felnőttségünket/ miként kiskorúsítják,/ tartják járókában e tudatában/ visszamarasztott népet,/ s kullogósodik el az ország./ Félreállással nem fedezem..../ félrevezetésünket.*”¹¹), a rég kiérdemelt elismerései egy ideig vártak magukra,

⁴ Mezey Katalin Kossuth-díjas író-költő, az MMA Irodalmi Tagozat vezetőjének nyilatkozata alapján (<https://www.mma.hu/muveszeti-hirek/-/event/10180/serfozo-simon-versesketotetee-az-irodalmi-tagozat-az-ev-legjobb-konyve-dija>)

⁵ a költőt a lap és az Olvasók nevében is Isten éltesse nagyon sokáig!

⁶ Serfőző Simon mellett Ágh István, Bella István, Buda Ferenc, Kalász László, Raffai Sarolta és Ratkó József

⁷ Írószövetségi tag, a Tokaji Írótábor tanácskozási anyagainak szerkesztője, a Felsőmagyarország Kiadó vezetője, a *Magyar Élet* szerkesztője, az *Új Holnap* főmunkatársa, az MMA tagja

⁸ pl. *Othontalanok* (1987), *Rémhírvivők* (1988), *Jövőlátó* (2000)

⁹ pl. *Amíg élünk* (1978)

¹⁰ pl. *Gyerekidő I–III.* (1986–2002)

¹¹ *Elsötétült arcom* című vers, 180. o.

azóta azonban, teljes joggal, igen rangos szakmai (és egyéb) díjak birtokosa.¹²; „*Nem tudom megtagadni/ hol éltem.*”¹³ Ez a kétsoros egyszerű, dacos tisztesség szinte kulcsmondatként egész életpályáját jól körvonalazza. A 60 év mintegy 441 válogatott verse is tanúskodik erről a származástudathoz való mérhetetlen hűség-ről, a tanyához, a faluhoz, a vidékhez, a természet közeli, a zsigereiben emberibb életmódhoz, értékekhez és erkölcsi rendhez való ragaszkodásról, ahhoz a tájhoz és közösséghez, amely lényegében az ő költői alkatának, bázisjellemének is forrás-talaja volt.

A kötet versei 14 beszédes titulussal címkézett ciklusba¹⁴ rendeződnek, a nyitó- (*Tanya*)¹⁵ és záróvers (*Otthon voltam*)¹⁶ pedig mintegy keretbe foglalják az egész életmű érzületét. Utószóként Jánosi Zoltán¹⁷ ad mindenre kiterjedő, részletes, tűpontos értelmezést remek, nagyívű tanulmány, mely az elemzett életpályához méltó. Az érzékeny hozzáértéssel eltalált borítóterv pedig Bányay Anna és Szita Barnabás nagyszerű munkája.

A Serfőző Simon-féle versépítkezés nem a kötött, hanem a szabad formákat alkalmazza. Egyedi költői hangját a megszemélyesítés, a végtelen vizualitás, a metaforák, alliterációk könnyed kezelése, valamint a népi irodalom hagyományából való bő merítés és az azok megújítása jellemzik. Erőteljes költői zsánerképei a valóság elevenen rajzolt leírásai: „*Láttam: korgó gyomrú/ uborkásüvegek éheztek/ üresen hagyva kerítésen.*”¹⁸; „*Lábasból eszünk, a terítő/ gyűrött újságpapír a térdünkön.*”¹⁹

Fő karaktere pedig az a legsajátabb, kivételesen megalkotott költői világ, amely minden hozzá közel álló tárgyat, környezeti jelenséget tehetséggel antropomor-

¹² pl. Miskolc város irodalmi díja (1970, 1976, 2000), Radnóti-díj (1979), József Attila-díj (1991), A Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje (2012), Zagyvarékas díszpolgára (2012), Kosuth-díj (2016)

¹³ *Teszem* című vers, 69. o.

¹⁴ *Hozzátok jöttem* (1959–'60-as évek), *Hegyekre kiállva* ('60-as évek), *Nincsen nyugalom* ('60–'70-es évek), *Ma és mindennap* ('70-es évek), *Virág* ('60–'90-es évek), *Büntelenül* ('70–'80-as évek), *Elsötétült arcom* ('90-es évek), *Sintér idő* ('70–'90-es évekig), *Égig érő nyár* ('90–2010-es évek), *Évszakváltó* ('90–2000-es évek), *Hallomások* (Cs. Pócs Évának, Zagyvarékas hitvilága szerzőjének, 2010-es évek), *Megfordult égtájak* (2000-es évek), *A magunk szárnyán* (2005-ös évek), *Földtől az égig* (2010-es évek)

¹⁵ 7. o.

¹⁶ 415. o.

¹⁷ József Attila-díjas magyar irodalomtörténész, a Nyíregyházi Egyetem volt rektora

¹⁸ *Eltűntem reggelre* című vers, 13. o.

¹⁹ *Hárman tértünk meg* című vers, 14. o.

fizál. Tárgyait, jelenségeit, többnyire a tanyasi világból kölcsönzi („szalmakazal, járom, vadludak, árokpart, tarackgyökér” etc.), de tekintete, mondandója minden irányba, közel és messze, egyaránt tekint. Az „ember jelleme az ember sorsa”, áll Reviczky Gyula *Apai örökség* című regényében, és Serfőző Simon költészete tanút tesz, hogy vice versa, fordítottja is igaz; a sors is jellemformáló. Ami viszont különösen fontossá teszi a Serfőző Simon-műveket, életútjában és ebből adódóan művészetében is nem csupán egy, a személyes sors, hanem általa megannyi, egy egész közösség sorsa, problémája, reményei és kétségei rajzolódnak ki. Ahhoz a nemzedékhez tartozik, aki temérdek történelmi szeszély, a világ több ízben való kifordulásának volt megelője, elszenvedője, így művei hiteles történelmi tablók, társadalmi korrajzok, nyíltan rávilágítva a sokszor csak elhallgatott árnyakra. Költészetében így visszatérő témaelemek, a falu és vidék máig tartó ellehetetlenítése, leamortizálódása, elszegényedése („s a messzeségben innen láttam/ leszegényedni a tájat”²⁰, „Vidékek szegénysorának.../ S a tönkrement életek viharkárait láttam,”²¹) közösségének kényszerű elvándorlása, előregedése („Öregember-tántorgós/ falvainkban”²²), a politika viharában átélt károk („Elszaporodó pangó vadvizekként/ csak a veszteségeink gyűlnek.”²³), Trianon nem szűnő vesztesége („Hazából kívül rekedtek/ tájak, országrészek.”)²⁴, a téveszesítés, a tömeges kulákoknak nyilvánítás, 1956, az üldöztetés, elhallgatás, a „legvidámabb barakk” eltírt szomorúsága, a látszat jólét, a rendszerváltozás időszaka, a modern kor általános kiüresedése, elanyagiasodása, fogyasztóivá degradálódása, kollektív idegensége. Művészetére többek közt hatott Nagy László, Illyés Gyula, Váci Mihály etc. De az olykor mitikussá váló, megrendítőn szeretett édesanya alakjában, valamint a hideg, elidegenedett gyárvarós, tőkéstársadalom rajzolata során felrémlenek a József Attila-i „mama” és világképek is. „Ami rossz volt,/ rossz maradt/ mára is,/ nem javult meg”²⁵ – hangzik el, és barátságtalan városképei tovább árnyalódnak a tipikusan modern kori arcvonásokkal („ingázó sorsúakkal,/ a földjeikről/ szétriasztott/ barakk- és/ albérletlakókkal/ a robajló városokban.”²⁶, „Bezsúfolódtunk/ a városok emeletire,/ idegenek szomszédságába,/ ahol szólni sincs kihez./ S vagyunk az utcák ismeretlenjei,/ ajtók mögött élők,/ betonhalmok jött-mentjei.”²⁷, „e

²⁰ *Otthonunk: e táj* című vers, 41. o.

²¹ *Mint ledöntött fát* című vers, 349. o.

²² *Egykék országa* című vers, 115. o.

²³ *Veszteségeink gyűlnek* című vers, 203. o.

²⁴ *Büntelenül* című vers, 147. o.

²⁵ *Aki voltam* című vers, 265. o.

²⁶ *Hegyekre kiállva* című vers, 53. o.

²⁷ *Emlékük tévelyeg* című vers, 63. o.

részletfizetésre lakott, paneloktól elsivatagosodott/ hazában...”, „Konzervdobozokhoz, tasakokhoz üresednek/ érzéseink. Hulladékot szemétdobókba:/ a hűséget, kedvességet kiszórjuk, a szeretetet.../ Kiabál a trágárság,/ türelmetlenség.”²⁸ „Ellobbannak az együttérzések is.”²⁹ „Csak az alacsonyosság mindenütt.../ Vonulnak a lejtők, meredekék:/ elcsábultjai a jóléti világnak,.../ Kongnak az üres tájak.”³⁰

Az általa ismert és mélyen szeretett gyerekkori tájról, otthonról, hazáról szóló vallomásaiban („Tudom máig / a neszek rejtekhelyeit. / S a kerégugratós úton / megismerem messziről, / mint valamikor, / a szomszéd faluszagot. ... / S ahol otthon vagyok,”) ³¹ a Radnóti-féle *Nem tudhatom...* őszinte megnyilatkozásaival rokon érzetek sejlenek fel. Amint pedig egy árvízben úszó temető látványa meg-rázón előtűnik („Falum régi temetője, / a mentetlen földeken úszhatsz / az árban! / Együtt a hullámokon sodródó / háztetőnyi egekkel, hordalékkal. / Két gát között úszhatnak / a halottakat magukat mentve. / Hisz másuk sincs, / csak a vízből kísértetként / fölmeredő keresztek.”³²) valamint a lángképzetek („Szavai mitől vetettek lobot, lángot”³³) során a *Halottak napja Bécsben* Kányádi-vers néhány sora is vázolódhat.

Bár az életmű kisebb részét képezik a szerelmi témájú költemények, a fiataalkori és a későbbi, Anga Máriához szóló írások is jellegzetes, Serfőző Simon-i hangvételűek, csendes békét, türelmes szeretetet, hűséget árasztók. A szintén csekély számú játékos („Kicsi boci született ma,/ nem mer kimenni a napra.// Fényben állnak talpig a fák,/ azt hiszi, hogy ég a világ.”)³⁴ és a származási hely, Zagyvarékas monda- és hiedelemvilágát idéző alkotásaiba tehetséggel komponál komolyságot vagy éppen népi közmondásokat („Szelet vetettem,/ vihart arattam),³⁵ mondókat, gyerekdalokat („Gólya, gólya, gilice”)³⁶ intertextusként emel sorai közé, módosításokkal tovább mélyítve, rétegezve azok jelentéseit („kis kacsa fürdik fekete porban.”)³⁷

Költészetének gyakori, visszatérő motívuma pl. a sínek, a vonat, mint az elutazás vagy épp a visszaérkezés eszköze, az elvagyódás táplálója (a zagyvarékas ta-

²⁸ *Örömeinken szára szakad* című vers, 216–217. o.

²⁹ *Résein e hazának* című vers, 181. o.

³⁰ *Azt látjuk* című vers, 404. o.

³¹ *Öröm* című vers, 166. o.

³² *Csak ezek a nagy vizek* című vers, 338. o.

³³ *Búcsúírás* című vers, 221. o.

³⁴ *Fényben állnak* című vers, 236. o.

³⁵ *Szelet vetettem* című vers, 239. o.

³⁶ *Por keveredik és szél van* című vers, 24. o.

³⁷ *Mintha imádkozna* című vers, 12. o.

nya közelében mentek át a vonatok)³⁸, valamint a természeti elemek pl. köd, füst, fény, sötét, eső, szél (amely pl. néha „szembeszél”, máskor meg épp ellenkezőleg, az édesanyjai érintés: „A sötéttel ő vaklál./ Széllel ő ér hozzám.”³⁹). Ezek mellett az olyan súlyozott jelentésben használt fogalmak, mint pl. az idegen, ismeretlen, a hideg, a csend, a hallgatás, a cél- és irányvesztettség: „S a kéményekből azóta is/ jobbára csak / hallgatás füstöl.”⁴⁰, „Szánkat csend lakja be.”⁴¹ „Csak a hallgatást hallani, / mintha minden rendjén lenne.”⁴², „Ténfergős ez a világ.../ Jövője ködtől füstös,/ akárcsak a múltja.”⁴³

Mindenkori erkölcsi mércéjét, költői programját, hitvallását, ars poeticáját is gyakran ezekhez kapcsolódva állítja fel, hol határozott megingathatatlansággal („Szólni,/ s nem is akármít,/ ez az én dolgom.”⁴⁴ „Kitámasztani, ami megdőlt, / a sarkából kibillent. / Célhoz igazítani irányt, / emberhez a világot./ Értelmét visszaadni a tettnek”⁴⁵, „Szó csak a szabadság./ Senki ne keresse./ mendemonda csupán./ Mégis hiszek benne.// Az számít úgyis, mi örök./ Pártjára is annak állok./ Csak ami mérték, az adhat/ az embernek méltóságot.”⁴⁶, „otthon kell itt lennem,/ meglaknom e füstjárta tájat,/ s művelnem,/ mint régen őseim/ a felhőktől vizes földet,/ ahonnan énekeim egykor/ fölrebbentek,/ szárnyaltak a messzeségbe.”⁴⁷, „én mentem mosolyainkat,/ az örömet/ védem.”⁴⁸).

Máskor éppen Ady-féle öntudatos, dacos bátorsággal („Jöhetnek hideg idők,/ le nem teperhetnek.”⁴⁹, „Én füttyögök a messzeségekből./ Én jövök elő az országban/ mind a négy égtáj felől.”⁵⁰, „A rövidebbet se mindig én húzzam./ Az ütésnek viszszaüsssek!.../ Ami megkötne, kötözzem én meg,/ járhassam szabadon a világot.”⁵¹,

³⁸ elhangzik az *Erővel, szívvel* című Serfőző Simonról készült portréfilmben, 2017, MMA, rend.: Szabolcs Béla, op.: Surányi Z. András

³⁹ *A sötéttel vaklál* című vers, 267. o.

⁴⁰ *Csak a csend* című vers, 178. o.

⁴¹ *Utolsó hitünk* című vers, 193. o.

⁴² *Feledésből az emlékmű* című vers, 197. o.

⁴³ *Dülöngő* című vers, 205. o.

⁴⁴ *Ez a dolgom* című vers, 10. o.

⁴⁵ *Helyére tenni* című vers, 85. o.

⁴⁶ *Mégis* című vers, 263. o.

⁴⁷ *Úgy éltem itt* című vers, 160. o.

⁴⁸ *Idegeim* című vers, 83. o.

⁴⁹ *Erővel, szívvel* című vers, 31. o.

⁵⁰ *Én jövök* című vers, 95. o.

⁵¹ *Ami megkötne* című vers, 175. o.

„én lábvetve, mások helyett is/ erős leszek.”⁵², „Lépelem felemelt fejjel/ a világot.”⁵³ Vagy épp a *Nemzeti dal*hoz hasonlatos harcias ismétlődő megerősítéseivel („Nem vagyunk...// Nem vagyunk...”⁵⁴). Az olykor megjelenő kétséget is („Kit érdekel a vers?/ S miért érdekelne bárkit is?”⁵⁵) kiegyenlíti a jövőbe vetett mégis-hit („Ha én nem látom már,.../ majd látja helyettem más.”)⁵⁶

Legfontosabb mégis az a kitartó sors- és közösségvállalás, a kiindulópontot soha nem felejtő, és az ahhoz mindig viszonyító lelkiismeret, amely az egész eddigi életművön töretlen átvonul („Téríteném el sorsom azokétól,/ akitől nincs külön utam?...// Tudnék élni/csak egy pillanatra is nélküliük?...// hogy ne rájuk esküdjek?”⁵⁷, „aki ide tartozom,/ mint mások máshová,/ s idevalósi vagyok hazám,/ s szülőföldem jogán.”)⁵⁸ És bár a művészi áltatásmentes éles látásmód világosan felismeri a „sintér idők” legsötétebb összefüggéseit is, következtet és aggódik, mélységekbe pillant, mégis valami ösztönös akarat vezeti tekintetét, mindezek ellenére, fölfelé – a sokat említett ég, a Nap, a madarak és fény felé⁵⁹ – egy kis esélyt adni a jövőnek; „én hitet teszek a jövőnek,/ arcom felmutatom, szembenézek/ a zuhogó idővel.”⁶⁰

⁵² *Akkor* című vers, 209. o.

⁵³ *Nap se kell* című vers, 309. o.

⁵⁴ *Ahogy a Napot* című vers, 360. o.

⁵⁵ *Így jó* című vers, 106. o.

⁵⁶ *Helyettem* című vers, 329. o.

⁵⁷ *A jó szó is* című vers, 101. o.

⁵⁸ *Ide tartozom* című vers, 143. o.

⁵⁹ pl. „Megmutatja magasságát az ég, ... / akárcsak derűjét a Nap: / a madarak jókedvűen nótázhatnak.” (Megmutatja magasságát, 393. o.), „Ide kellene integetni / mind az élhetőbb időket, / fontosabb emelni a Napot, / magasabbra az eget. (Ide kellene, 390. o.) „a kútgémet az égig fölengedem” (Mintha imádkozna, 12. o.), „lábnyomom a caplató Nap” (Az eget, földet nézzétek, 415. o.), „a Napot közlelől láttuk ... / az égen izzana arcunk?” (Nem ilyenek voltunk, 414. o.),

⁶⁰ *Ha tettem* című vers, 310. o.